

TÜRKİYE'DE KADIN İSTİHDAMI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ¹

Yrd.Doç.Dr. Hicran SEREL*

Burçin Sinem ÖZDEMİR**

ÖZ

Günümüzde ekonomik büyümede önemli etkisi olan kadın istihdamı, ülkeler için önemli bir konu haline gelmiştir. Bu amaçla çalışmada öncelikle kadın istihdamı geniş açıyla incelenmiş ve ardından Türkiye verilerine dayalı olarak 2000:1-2013:4 dönemine ait kadın istihdamı, kadın işsizliği ve reel gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenleri ele alınarak Türkiye'nin yakın geçmişte bu değişkenler arasındaki ilişkisi incelenmektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda sırasıyla ADF ve PP birim kök testleri ve regresyon analizi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Kadın İşsizliği, Ekonomik Büyüme, Türkiye.

JEL Sınıflaması: J16, J21, O11.

FEMALE EMPLOYMENT AND ECONOMIC GROWTH RELATIONS IN TURKEY

ABSTRACT

Having a profound effect on economic growth of the countries, female employment is the most important issues. For this purpose, firstly female employment has been searched widely and based on Turkey's data, female employment, female unemployment and economic growth variables between 2000:1-2013:4 have been evaluated to make a relation between Turkey's recent past and these variables. ADF and PP unit root test and regression analysis have been observed within the scope of this research.

Key Words: Female Employment, Female Unemployment, Economic Growth, Turkey.

JEL Classification: J16, J21, O11.

*Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, hserel@bandirma.edu.tr.

**Balıkesir Üniversitesi, SBE, İktisat YL, bsinem.ozdemir@hotmail.com

¹ Bu eser "Kadın İstihdamının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği" başlıklı tez çalışmasından üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma için nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların işgücüne katılımında artış sağlanması gerekmektedir. Ev işleri, bakım yükümlülükleri ya da geçimlik üretimin ücretsiz işçisi konusunda kadının öncül adı toplumsal anlayışta sabitlenmiş olup, işgücü piyasası içerisinde yer alamama nedenlerini oluşturmaktadır. İşletmelerin ise rasyonel kararlarla kadın işgücünü tercih etmemesi, kadının işgücü içerisinde yer alsa bile istihdama katılmamasına neden olmaktadır. Büyüme için ülke hedefleri ve bu hedeflere ulaşabilmek için kadın işgücünün önemi belli iken, kadın işgücünün arz ve talep yönünden karşılaştığı zorluklarda önem taşımaktadır. Kadının hane içi faaliyetleri piyasaya kaydığında büyüme hızının yüksek hesaplanmasını sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde kadın işgücüne yüksek katılımın sağlanması sayesinde ev içi işler piyasaya kaydığı için büyüme hesaplamasına dahil edilmektedir. Onuncu Kalkınma Planı'nda; 2023 yılında dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alma hedefinin, işgücü potansiyelinin ancak yarısını harekete geçirebilen bir ekonomik yapıyla mümkün olmadığı belirtilmekte ve burada kadınların işgücüne katılımındaki artışın önemli rol oynayacağı vurgulanmaktadır. Bu çalışmada kadınların istihdam oranındaki artışın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ölçülmektedir. Bu amaçla çalışmada kadın istihdam, işsizlik ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılarak aralarındaki ilişki incelenmiştir.

2. KADIN İSTİHDAMI

2.1. Türkiye'de Kadın İstihdamının Genel Görünümü

2016 yılında Türkiye nüfusunun %49,8'ini kadınlar oluşturmakta ve bu nüfusun %75'i çalışabilir nüfusken yalnızca %32,9'u işgücüne katılmakta ve %28'i istihdam edilebilmektedir. Erkek nüfusunun toplam nüfus içerisindeki oranı 2016 yılında %50,2 olmakta ve bu nüfusun %73'ü çalışabilir nüfusken, %72'si işgücüne katılmakta ve %65,1'i istihdam edilmektedir. Maliye Bakanlığı'nın 2013 yılı raporuna göre kadın ve erkek istihdamındaki bu farklılığın nedeni kadınların işgücüne katılımındaki zorluklardır (Maliye Bakanlığı, 2013: 55). Türkiye'de kadın işgücü katılım oranları incelendiğinde U-biçimli bir seyir göstermektedir. U biçimli eğri; tarımın temel ekonomik faaliyet olduğu dönemlerde kadınların ücretsiz aile işçisi olarak yüksek oranda işgücüne katılmasıyla başlar. Eve dönük üretimden pazara yönelik üretime geçişle birlikte, pazarların genişlemesi, teknolojinin gelişmesiyle kadın işgücü katılım oranlarının düşmesiyle devam eder. Gelişen sanayi ve hizmet sektörüne uygun olarak eğitim seviyesinde yaşanan artışla beraber kadın işgücü katılım oranının yeniden yükselişi ile tamamlanır (Tansel, 2002: 8-9). Türkiye'de 1980 sonrası kadınların işgücüne katılım oranlarında düşüş yaşanmaya başlamış yani U biçimli eğrinin sol tarafında, iniş kısmında olduğu gözlenmiştir. Günümüzde ise kadınların işgücüne katılım oranının U-biçimli eğrinin

tabanında olduğu ve ilerleyen yıllarda U-biçimli eğrinin sağ tarafında yani artış kısmında yer alacağı öngörülmektedir. (Tansel, 2012: 69).

2007 küresel kriz dönemi incelendiğinde özellikle gelişmekte olan ülkelerin yatırım, tüketim ve üretim alanları krizden etkilenmiş, ihracata yönelik ekonomilerde talep daralması yaşanmış ve yeni yatırımlar için gerekli kredi akışının durmasıyla birlikte durgunlukla karşı karşıya kalınmış ve işsizlik oranları artmıştır (Toksöz, 2011: 162). Kriz sonrası kadınların işgücüne katılımında artış gözlenmiş ve 2008 yılı itibariyle kadın işgücüne katılımında artış yaşanmıştır. Bu durum ‘eklenen işçi etkisi’ ile açıklanmaktadır. Eklenen işçi etkisi; işsizliğin arttığı, reel ücretlerin düştüğü kriz dönemlerinde ortaya çıkar. Özellikle yüksek miktarda atıl kadın işgücü oranına sahip ekonomilerde daha önce işgücü piyasası dışında kalan ve krizden etkilenen hanelere mensup kadınlar işgücü piyasasına dahil olurlar. Kriz dönemlerinde ücretli istihdam bulmak zor olduğundan bir yandan işsizlik artarken, diğer yandan geçici ve düşük kazançla kendi işlerini yapan kadınlarla birlikte işgücüne katılan kadınların sayısında artış görülür (Maliye Bakanlığı, 2014: 34).

Son yıllarda işgücü piyasası incelendiğinde; küresel ekonomi belirsizliklerinin, yatırımcı ve tüketici güveninin bozulmasının istihdam artışında yavaşlamaya neden olduğu görülmektedir. Büyümenin ılımlı seyrettiği 2015 yılında işgücü piyasasındaki yapısal sorunlar işsizlik oranlarında yukarı yönlü direnç sağlamasına rağmen istihdam artışı devam etmiş, özellikle hizmetler sektörü tarım dışı istihdam artışını sürüklerken, sanayi sektörünün katkısı sınırlı olmuştur (Maliye Bakanlığı, 2015, 29). Tarım sektöründe kadın istihdamı 2002 yılında %60 iken 2015 yılı Aralık ayında %27,5’e ve 2016 yılı Aralık ayında %26,3’e gerilemiştir. Sanayi sektöründe kadın istihdamı 2002 yılında %13,3 iken 2015 yılı Aralık ayında %15,5’e yükselmiş ve 2016 yılı Aralık ayında %15,2’ye gerilemiştir. Hizmetler sektörü 2002 yılında %26,6 iken 2015 yılı Aralık ayında %56,1’e ve 2016 Aralık ayında %57,5’e yükselmiştir. İnşaat sektöründe istihdam edilen kadın işgücü oranı 2002 yılında %0,4 iken 2015 yılının Aralık ayında %0,9’a, 2016 yılının Aralık ayında %1’e yükselmiştir. Küresel olarak sektörel dağılım cinsiyet temelli incelendiğinde de tarım sektörünün yerini hizmetler sektörü almıştır. 1995’ten sonra hizmetler sektöründeki kadın istihdamı %41,1’den %61,5’e yükselmiştir. Türkiye’nin de içinde bulunduğu üst-orta gelirli ülkelerde kadınların üçte birinden fazlası toptan ve perakende ticaret hizmetleri (%33,9) ve imalat sektöründe (%12,4) istihdam edilmektedir. Başlıca istihdam kaynağı eğitim ve sağlık sektörü olan yüksek gelirli ülkelerde ise kadınların yaklaşık üçte biri (%30,6) istihdam edilmektedir. Düşük gelir ve alt-orta gelirli ülke gruplarında tarım sektörü kadın istihdamının temel sektörü olmaya devam etmektedir (ILO, 2016: xiii,xiv).

2.2. Kadın İstihdamını Etkileyen Unsurlar

Kadınların işgücüne katılımının makroekonomik ve sosyal etkileri; tasarruf eğilimi, harcama alışkanlıkları, sağlık ve eğitime ayrılan paylar, doğurganlık, çocuk ölümleri ile zincirleme etkileri olduğu ve dolayısıyla sürdürülebilir büyüme ve kalkınmaya katkı sağladıkları bilinmektedir (Günsoy ve Özsoy, 2012, 24-25). Ekonomik büyüme kaynaklarından biri olan emek içerisinde, nüfusun yarısına yakın bir kısmını oluşturan kadınların işgücüne düşük katılımları, işgücü piyasası etkinliğini azaltarak, ulusal rekabet gücünün zayıflamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla kadınların işgücüne katılım miktarının artırılması ile işgücü piyasasında etkinlik sağlanarak uluslararası rekabet artırılabilir ve ekonomik büyüme olumlu yönde etkilenebilir (Aydın, 2011, 82-83). Dünya Ekonomik Forumu'nun "Küresel Rekabetçilik Endeksi" 2016-2017 verilerine göre Emek Piyasalarının Etkinliği bileşeninde en kötü performans kadın işgücüne katılım oranlarında gerçekleşmiş ve Türkiye sıralamada Moritanya'yı takiben 125. olmuştur. 2015-2016 verilerine göre Türkiye 128. sırada yer alırken, 2016-2017 yılında bu sıraya Umman yerleşmiştir. OECD ülkeleri arasında en düşük kadın işgücüne katılım oranına sahip ülkelerden biri olan Türkiye için, bu ülkeler doğru karşılaştırma örneği sunmayabilir. Çünkü kadınların işgücüne katılımı genellikle sosyo-kültürel faktörlere bağlıdır. Bununla birlikte Türkiye, kadın işgücüne katılım oranları konusunda İslam ülkelerinden oluşan bir grupla mukayese edildiğinde (2016 yılı), diğer ülkelerden çok farklı değildir. İslam ülkeleri arasında kadınların işgücüne katılımı değişiklikler sergilemekle birlikte, Fas (%25,5), Mısır (%22,9), Tunus (%25,1) ve Pakistan (%24,6); Türkiye (%32,9)'den düşük katılım sergilemektedir (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2009: 1).

BETAM (2010); Türkiye'yi kısır döngüden kurtaracak çözümün kadın işgücüne katılımından geçtiğini belirtmektedir. Kadınların tasarruf oranının erkeklerden daha yüksek olması (Goldman Sachs, 2009: Aktaran, BETAM, 2010) ile hem hane halkı tasarruf oranları artmakta hem de kronik cari açık problemleriyle karşı karşıya olan ve tasarruf oranları yetersiz kalan Türkiye ekonomisinde kadın katılımı ile artan tasarruf oranları sayesinde dış kısıt hafifletilerek büyümeye katkı sağlanabilecektir (DPT ve Dünya Bankası, 2009; Goldman Sachs, 2009: Aktaran, BETAM, 2010). Kadınların ülke refahına katkısı, zamana ya da mal ve hizmetlere parasal bir değer verilerek ölçüm yoluna da gidilmiştir. Zaman Kullanım Anketleri aracılığıyla yapılan ölçümler ve uydu hesaplar, hane içi ödenmeyen emeğin ülkelerin GSYH'sinde %20-%60 arasında bir artış sağladığını açığa çıkarmıştır. (Toksöz, 2011: 113). Gelişmiş ülkelerde kadın işgücüne katılım oranları yüksek olduğundan evde yapılabilecek pek çok iş piyasadan karşılanmakta ve GSYH'nin hesaplanmasında göz önüne alınmaktadır. Ancak ülkemizde yaşlı ve çocuk bakımı, yemek yapımı, temizlik gibi günlük

haneyi muhafaza eden işler ev hanımlarınca ücretsiz olarak yapıldığından GSYH'de yer almamaktadır.

Ülkelerin ekonomik gelişmişliğinin desteklenmesi yönünden kadın istihdamının artırılması itici bir güç oluşturur. Ancak ekonomik büyümenin sürekliliğini koruyabilmesi için işgücünün yalnız niceliksel artışı yeterli olmamakta, beşeri sermaye olarak bireyin performansının maksimize edilmesini sağlayacak bilgiyle de donatılması gerekmektedir (Eser ve Gökmen, 2009: 46). Eğitim; işgücünün nitelikli hale getirilmesinde rol oynayan en önemli faktör ve teknolojik değişimi sağlayacak temel faktör olduğu için beşeri sermaye denildiğinde genellikle eğitim üzerine odaklanılmaktadır. Eğitim hem istihdamla doğrudan ilişkili olup eğitim arttıkça istihdam edilebilirlik artmakta hem de bilinçlenme ile nüfus artış hızını denetim altına alması, daha bilinçli bireyler yetiştirmesi açısından pozitif dışsallık yaratarak uzun vadede ekonomiyi olumlu yönde etkilemektedir (Berber ve Eser, 2008: 14). Türkiye'de eğitim durumu incelendiğinde 2016 yılında okuma yazma bilmeyen kadın nüfusu erkeklere oranla beş kat fazladır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayınladığı verilere göre 2016 yılında lise ve dengi okul mezunu olan 25 yaş üzeri kişilerin toplam nüfus içindeki oranı %19,5 iken bu oran erkeklerde %23,5, kadınlarda %15,6'dır. Yüksekokul veya fakülte mezunu olan toplam nüfus oranı %15,5 olup bu oran erkeklerde %17,9, kadınlarda ise %13,1'dir.

Alt sosyoekonomik gruplardaki hanelerde kıt kaynakların kullanımında işleyiş kız çocuklarının aleyhine olmakta, ev işlerinde anneye yardımcı olmak, kardeşlerine bakmak zorunda olmak gibi çeşitli sorumlulukları nedeniyle kız çocuklarının toplumsal fırsatlardan erkek çocuklarıyla eşit şekilde yararlanamamaktadır. Ülke genelinde erkekler eğitim düzeyinden bağımsız olarak işgücüne katılırken, kadınların eğitim düzeyiyle işgücüne katılım arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Kadınlar düşük eğitim düzeylerinde işgücüne oldukça sınırlı katılım sağlamakta, eğitim düzeyleri yükseldikçe erkeklere yakın oranlarda işgücüne katılım sağlamaktadırlar (Toksöz, 2011: 245). 2016 yılının Aralık ayında okuma yazma bilmeyen kadınların %14,4'ü istihdam edilmekteyken, genel lisede %26,7'si, yükseköğretim düzeyinde %58'i oranında istihdam sağlanmaktadır. Ayrıca eğitim seviyesindeki artış, ücret artışı sağlayarak işgücü piyasası dışında kalmanın maliyetini artırır ve kadınların eğitim masraflarını karşılamak adına daha uzun süre işgücü piyasasında kalmalarını sağlar. 2015 yılında yükseköğretim mezunu kadınların yıllık ortalama esas iş gelirleri 29 bin 238 TL iken, lise ve dengi okul mezunu kadın çalışanların yıllık ortalama esas iş gelirleri 16 bin 124 TL, okur-yazar olmayan kadın çalışanların yıllık ortalama esas iş gelirleri ise 6 bin 844 TL olmaktadır. 2014 yılında TÜİK tarafından yapılmış araştırma sonucuna göre eğitim seviyesi dışında çeşitli meslek gruplarında da cinsiyete göre alınan ücretlerde de farklılık gözlenmekte, kadınlar erkeklerden daha düşük oranda ücret almaktadır. Petersen (1997)'e göre kadın ve erkek arasındaki bu ücret ayrımcılığı üç nedenden

kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki kadınların başlangıçta düşük nitelik ve düşük ücretli işlere yönelmesidir ki bu durum terfi ve ücret artışlarında da farkın sürmesine neden olmaktadır. Bir diğeri ise kadınların yeterli niteliğe sahip olmasına rağmen erkek egemen sektörlerde istihdam edildiğinde hak ettiği ücreti alamamasına neden olmaktadır. Son faktör ise tamamen işten kaynaklı sebeplerle aynı işi yaptıkları halde daha düşük ücret almalarından kaynaklanmaktadır (B. Özkan ve G. Özkan, 2010: 96). Beşeri sermayenin verimli olarak çalışabilmesinde ücret düzeyi oldukça önem taşımaktadır. Çünkü bireyin sahip olduğu beşeri sermayenin ne kadarını üretime aktaracağı, sadece kendi iradesine bağlıdır (Eser ve Gökmen, 2009: 48). Bireyin piyasada çalışmaya razı olacağı en düşük ya da çalışmamaya razı olacağı en yüksek ücret rezervasyon ücretidir (Doğrul, 2007: 50). Kadının piyasada çalışmaya razı olacağı yeterli ücret düzeyi işletmelerin cinsiyet temelli rasyonel kararları nedeniyle sağlanamazsa kadın işgücü piyasası dışında kalmayı tercih etmektedir.

Ekonomik büyümeye katkısı açısından bu denli önem taşıyan kadın istihdamını; eğitim ve ücret ayrımcılığı dışında, kayıt dışılık, ücretsiz aile işçiliği ve bakım yükümlülüğü gibi pek çok faktör etkilemektedir. Kadınlar tarımsal üretimin yoğun olarak yapıldığı kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta, kente göç söz konusu olduğunda da kadınlar ücretsiz aile işçisi konumlarını küçük aile işletmelerinde sürdürmektedirler. 2015 yılında istihdam edilen kadın işgücünün %28,4'ü ücretsiz ile işçisi iken bu oran 2016 yılının aralık ayında %25'e gerilemiş durumda, erkeklerde ise bu oran 2015 yılında %4,7 iken, 2016 yılının aralık ayında %4'e gerilemiştir. Kayıt dışı çalışma kadınlarda çoğunlukla ücretsiz aile işçisi grubunda görülmektedir. İşletme ölçeklerinin küçüklüğü ve sermaye birikim yetersizliği gibi nedenlerle kayıt dışı istihdama yönelen işletmelerin çoğunlukla kadın işgücü tercih ettiği görülmektedir.

Kadınların eğitim yetersizliği kadar formel işgücü piyasasında yer almasını engelleyen faktörlerden biri de bakım yükümlülüğünün tek taraflı kadınlara atfedilmesidir. Kadınlar gelir karşılığında bir işte çalışıyor olmasından bağımsız olarak hane içi çocuk bakımı, yaşlı bakımı, temizlik, alışveriş gibi sorumlulukların büyük bir kısmını üstlenmekte ve bu yükümlülükler kadını işgücü piyasası dışına iten temel nedeni oluşturmaktadır. Kadınların çocuk bakma ya da çalışma seçeneklerinden sadece birini yerine getirebilmesinin nedeni, kamu hizmeti olarak ve uygun ücretlerle sunulması beklenen kreş, anaokulu, yuva gibi çocuk bakım kurumlarının yetersizliğidir. Genellikle formel çocuk bakım olanakları özel sektör tarafından yüksek fiyatlarla sunulmakta ve bütün informal bakım da ebeveynler (genellikle kadınlar), büyükanne-büyükbabalar ya da her iki grup tarafından sağlanmaktadır. Özel bakım maliyetini karşılamaya gücü yeten aileler formel bakım olanaklarından yararlanırken, gücü yetmeyen kadınlar işgücü piyasası dışında kalmayı tercih etmek zorunda kalmaktadır (Rittersberger ve Kalaycıoğlu, 2012: 304). Yalnız bakım hizmetinin parasal yükünü

karşılmak da yetmemekte, bakım hizmetlerinin kalitesi de bu durumda önem taşımaktadır. Türkiye’de bakım zorluğunu hafifletecek kamu ve özel kurumların varlığında yaşanacak artışla birlikte kadınlarla bütünleşmiş olan çocuk bakımı, aile ağırlıklı olmaktan çıkarak (de-familizasyon), profesyoneller eliyle gerçekleştirilebilecek ve kadınların işgücüne katılımı sağlanabilecektir. Unicef’e bağlı araştırma merkezi Innocenti’nin yayınladığı rapora göre OECD ve AB ülkelerinde çocuk bakımının aile dışına taşınmasıyla birlikte küçük çocuklu kadınların işgücüne katılımında önemli artış sağlandığı gözlenmiştir (Büyükcoşkun, 2014: 72-73). Ebeveyn izinlerinin de söz konusu olduğu günümüzde uzun süreli ücretli ebeveyn izinleri erkekler tarafından gelir kaybı olarak görülmekte ve eşitlikçi yapısıyla örnek teşkil eden İsveç’te ya da Danimarka’da izinler esas itibariyle kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Yarı zamanlı çalışma biçimleri tercih edilse bile bu yarı zamanda yine aile dışı bir bakıma ihtiyaç duyulmakta ve esas sorun okul öncesi eğitim olanaklarına dönmektedir.

3. LİTERATÜR

Çizelge 3.1: Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Çalışma	Dönem	Ülke	Yöntem	Bulgular
Dollar ve Gatti (1999)	1975-1990	Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Güney Asya, Sahra Altı Afrika	Panel Veri Analizi	*Kadına yapılan daha az beşeri sermaye yatırımı etkin bir ekonomik tercih olmaz. *Cinsiyet eşitsizliği ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler. *Artan kişi başına gelir cinsiyet eşitsizliğini azaltır.
Klasen (2000)	1960-1992	Güney Asya, Sahra Altı Afrika, Doğu Avrupa, Doğu Asya ve Pasifik, Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, OECD	Panel Veri Analizi	*Eğitimde yaşanan cinsiyet eşitsizliği, beşeri sermayesinin ortalama kalitesini düşürmek yoluyla ekonomik büyüme üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. *Cinsiyet eşitsizliğinin yatırım ve nüfus artışına etkisi dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir.
Seguino (2000)	1975-1995	Yarı Sanayileşmiş İhracat Odaklı Ülkeler	Panel Veri Analizi	*Son yıllarda yapılan cinsiyet ücret eşitsizliğinin büyümeyi yavaşlattığı olgusuna karşıt yönde bir sonuca ulaşılmış ve GSYH büyümesinin cinsiyet ücret eşitsizliği ile pozitif yönde ilişkilendirildiğini belirtmiştir. *Kadın ve erkek ücret eşitsizliğinin büyüme üzerindeki etkilerinin bir kısmının GSYH'nin parçası olan yatırıma olumlu etkisinden kaynaklandığı da belirtilmektedir.

Luci (2009)	1965-2005	184 Ülke	Panel Veri Analizi	<p>*Kadınların işgücü piyasasına katılımı, büyüme üzerinde olumlu etki yaratır.</p> <p>*Ekonomik büyümenin kadınların işgücüne katılımı üzerinde net bir etkisi yoktur.</p>
Klasen ve Lamanna (2009)	1960-2000	Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Sahra-altı Afrika, OECD, Latin Amerika ve Karayipler, Doğu ve Orta Avrupa, Doğu Asya ve Pasifik, Güney Asya	Panel Veri Analizi	<p>*Eğitim ve istihdamdaki cinsiyet ayrımcılığı ekonomik büyümeyi önemli ölçüde azaltır.</p> <p>*İstihdamdaki ayrımcılığın Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Güney Asya arasındaki ekonomik büyüme farklılıklarının arttırıcı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu etkinin kaynağının kadın istihdamındaki daha yavaş artış olduğuna dair kanıtlar elde edilmiştir.</p>
Aydın (2011)	1998-2008	ABD, Hong Kong, Singapur, İsviçre, Danimarka, İsveç, Avusturya, Kanada, Finlandiya, Hollanda ve Türkiye	Panel Veri Analizi	<p>*Kadın işgücü katılım oranında meydana gelen %1'lik artış GSYH'de %0,99'lük bir artışa yol açar.</p> <p>*Rekabet gücü daha yüksek ülkeler için yapılan araştırmada kadın işgücü katılım oranında %1'lik artış, GSYH'de %1,24 artışa neden olmaktadır.</p> <p>*Rekabet gücü daha düşük ülkelerde yapılan araştırmalarda kadın işgücü katılım oranında %1'lik artış, GSYH üzerinde %0,99 bir artışa neden olmaktadır.</p>
İnce (2011)	1980-2009	Türkiye	Zaman Serisi Analizi	<p>*Kadınların eğitim düzeyi arttıkça, doğurganlık oranı azalır ve ekonomik büyüme artar.</p>
Er (2012)	1998-2008	187 ülke	Panel Veri Analizi	<p>*Kadın istihdamını arttırmanın, ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu ve artan kadın işsizlik oranlarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.</p>

Aras, Alacahan, Korkmaz, Cesim, Yücel (2013)	2000-2013	Türkiye ve ABD	Regresyon Analizi	*ABD’de GSMH’deki bir birimlik artışa kadın istihdamı 4.80 birimlik karşılık vermektedir. *Türkiye’de kadın istihdam rakamlarındaki bir birimlik artış, GSMH üzerinde 32349504 birim artışa neden olmaktadır.
Dibaz-Alacahan ve Korkmaz (2013)	2008-2012	Türkiye	Regresyon Analizi	*Erkek istihdamındaki 1 birimlik artış GSYH üzerinde 1,022 birim, kadın istihdamındaki 1 birimlik artış ise GSYH üzerinde 1,583 birim artış sağlamaktadır.

4. AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında Türkiye için 2000-2013 yılları arasında, çeyrek yıllık veriler kullanarak, reel GSYH (1998 yılı fiyatlarıyla), kadın istihdam ve kadın işsizlik değişkenleri arasındaki ilişki incelenmektedir. Reel GSYH verileri, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden bin TL olarak, kadın işsizlik ve istihdam rakamları ise Türkiye İstatistik Kurumu Hanehalkı İşgücü Anketi'nden bin kişi olarak alınmıştır. Ekonometrik testler için Eviews 7 paket programı kullanılmıştır. Kadın istihdamı (İST olarak gösterilmiştir), kadın işsizliği (İSZ olarak gösterilmiştir) ve ekonomik büyümeyi hesaplamada kullanılan reel gayrisafi yurtiçi hasıla (Y olarak gösterilmiştir) verileri kullanılmıştır. Veriler logaritmaları alınarak modellenmiş ve çeyrek yıllık veriler ile çalışıldığından taşıdığı mevsimsel etkiler "Moving Average" yöntemiyle arındırılarak çalışma boyunca kadın istihdamı "MLİST", kadın işsizliği "MLİSZ" ve ekonomik büyüme "MLY" olarak ifade edilmiştir.

4.1. Birim Kök Testleri

Bir seride durağanlığın test edilmesi için biçimsel yöntem birim kök testidir. Bu amaçla serilerin durağanlığını araştırmak amacıyla Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri uygulanmıştır. ADF testinde optimal gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriterine (SIC- Schwarz Info Criterion) göre belirlenmiş, PP testinde Newey- West Kriterine göre belirlenen bant genişlikleri kullanılmıştır. ADF ve PP testlerinde hesaplanan tablo değeri mutlak olarak kritik tablo değerinden küçük olduğu durumda seride birim kök olduğu biçiminde kurulan temel hipotez kabul edilir. Yani seriler durağan değildir. Hesaplanan tablo değeri mutlak olarak kritik tablo değerinden büyük olduğu durumda ise birim kök olduğu biçiminde kurulan temel hipotez reddedilir, birim kökün olmadığı biçiminde kurulan alternatif hipotez kabul edilir yani seriler durağandır.

Çizelge 4.1. ADF Test Sonuçları

Birim Kök Testleri	Düzy Seri				İlk Farklar			
		t istatistiği	Kritik Değer (%5)	p		t istatistiği	Kritik Değer (%5)	p
ADF	MLY	-0.926306 ^a	-2.915522	0.77	ΔMLY	-7.4776 ^a	-2.9176	0.00
	MLİST	-0.771043 ^a	-2.915522	0.82	ΔMLİST	-2.7858 ^c	-1.9473	0.01
	MLİSZ	-1.424929 ^a	-2.915522	0.56	ΔMLİSZ	-6.9415 ^c	-1.9469	0.00
PP	MLY	-0.808132 ^a	-2.915522	0.81	ΔMLY	-7.5683 ^a	-2.9176	0.00
	MLİST	-0.178323 ^a	-2.915522	0.94	ΔMLİST	-7.1575 ^c	-1.9469	0.00
	MLİSZ	-1.411753 ^a	-2.915522	0.57	ΔMLİSZ	-6.9578 ^c	-1.9469	0.00

Not: MacKinnon kritik değerleri tarafından hesaplanan kritik değerler kullanılmıştır. a: sabit içerir, b: trend ve sabit içerir, c: trend ve sabit içermez. Değişkenler %5 anlamlılık düzeyine göre sınanmıştır. Δ simgesi ilk fark operatörünü göstermektedir.

Çizelge 4.1’de görüldüğü üzere tüm seriler düzey değerlerinde durağan değildirlir. Serilerin birinci farklarının test sonuçlarında hesaplanan tablo değerleri, mutlak olarak kritik değerlerden büyük olduğu için birim kök olduğu biçiminde kurulan temel hipotez reddedilir. Sonuç olarak ADF ve PP testlerine göre MLY, MLİST ve MLİSZ serileri birinci mertebeden durağan (I(1)) serilerdir.

4.2. Regresyon Modeli

Regresyon analizinde bir değişkendeki değişmeler, onu etkileyen başka bir değişken veya başka değişkenler tarafından açıklanır. Değişmelerin bir değişken tarafından açıklanması durumu *basit regresyon* olarak adlandırılır (Güriş ve Çağlayan, 2013: 77). İktisadi olaylarda çok sayıda faktörün etkisi söz konusu olacağından, ilişki tek denklemlerle açıklanabilir de daha fazla bağımsız değişkene ihtiyaç olacaktır. Bu durumda çoklu regresyon modelleri oluşturulacaktır (Güriş ve Çağlayan, 2013: 179). Basit doğrusal regresyon modelinin bağımlı değişkenini etkileyecek, bağımlı değişkendeki değişmelerin nedeni olabilecek değişkenlerin etkilenmesi ile oluşturulan modellere *çoklu regresyon modeli* denir. Çoklu regresyon modeli de basit regresyon modeli gibi doğrusal veya doğrusal olmayan fonksiyonlarla ifade edilebilir (Güriş ve Çağlayan, 2013: 179). EKK yöntemi ile tahmin edilen regresyon modelinde Δ MLY (reel GSYH)’nin bağımlı değişken, Δ MLIST (kadın istihdamı) ve Δ MLISZ (kadın işsizliği) bağımsız değişken olarak ele alınmıştır.

Aşağıda gösterilen regresyon modeli EKK yöntemi ile tahmin edilmiştir.

$$\Delta\text{MLY} = \beta_0 + \beta_1 \Delta\text{MLIST} - \beta_2 \Delta\text{MLISZ} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Çizelge 4.2: EKK Yöntemiyle Tahmin Edilen Regresyon Modeli

Bağımlı Değişken: Δ MLY				
Bağımsız Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
Δ MLIST	0.309299	0.078543	3.937952	0.0002
Δ MLISZ	-0.206794	0.043913	-4.709190	0.0000
C	0.013012	0.003820	3.406489	0.0013
R^2	0.422346			

Δ MLIST ve Δ MLISZ değişkenlerinin katsayıları %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Hata terimlerinin kareleri toplamının en küçük olmasını sağlayan EKK yöntemi ile elde edilen tahmin sonuçları aşağıda gösterildiği gibidir.

$$\Delta\text{MLY} = 0.309299 \Delta\text{MLIST} - 0.206794 \Delta\text{MLISZ} \quad (2)$$

(0.078543)

(0.043913)

[3.937952]

[-4.709190]

Not: ( ) standart hata değerlerini, [ ] t değerlerini göstermektedir.

Kadın istihdamı ve kadın işsizliğindeki değişimler reel GSYH'deki değişimin %42,23'ünü açıklamaktadır. Regresyon sonuçlarına göre; Δ MLIST bağımsız değişkeni Δ MLY bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilerken, Δ MLISZ bağımsız değişkeni Δ MLY bağımlı değişkenini negatif yönde etkilemektedir. Δ MLISZ bağımsız değişkenindeki artış, bağımlı değişkende azaltıcı yönde etkilere yol açarken, Δ MLIST bağımsız değişkeni bağımlı değişkeni pozitif yönde etkiler. Buna göre; Kadın istihdamındaki %1'lik artış, Reel GSYH'yi %0.309 arttırırken, kadın işsizliğindeki %1'lik artış, Reel GSYH'yi %0.206 azalışa neden olmaktadır. Elde edilen sonuçlar Aras, Alacahan, Korkmaz, Cesim, Yücel (2013), Alacahan, Korkmaz (2013), Aydın (2011)'in bulduğu sonuçlar ile paralellik göstermekte, kadın istihdamında yaşanan artış, ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma kadınların işgücü piyasasındaki mevcut konumunu görmek ve kadın işgücünün ülke ekonomisine yapabileceği katkıyı incelemek adına hazırlanmıştır. Bu amaçla ilk olarak kadının Türkiye'de işgücü piyasasındaki konumu ve işgücü piyasasına girişteki engelleri ele alınmıştır. Kadınlar cinsiyet temelli işbölümü nedeniyle hane içerisinde çocuk doğuran, bakım yükümlülüklerini üstlenen, günlük haneyi muhafaza eden işleri yapan ve bu nedenle işgücü piyasasına katılmadığından üretici olmayan olarak nitelendirilen bir konumda yer alırken, günümüzde sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmada önemi fark edilen bir tarafa geçmektedir. Bu amaca yönelik olarak son yıllarda birçok araştırma yapılmakta, kadınların işgücü piyasasına artan oranlarda katılabilmeleri adına bakım imkânlarını hane dışına aktarabilme fırsatı, eğitime erişimde kolaylık ve fırsat eşitliği sağlanabilmesi gibi birçok konu üzerinde durulmaktadır.

Türkiye'de kadın işgücünün toplumsal anlayışta “kadın işi” olarak atfedilmiş düşük statülü ve düşük gelirli işlerde, tarım alanlarında, tekstil, gıda, tütün gibi emek-yoğun sanayi dallarında, ücretsiz aile işçisi ya da kayıt dışı olarak yoğunlaştığı görülmektedir. İşgücüne katılım oranları ise gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır. Türkiye'de kadın işgücüne katılım oranlarındaki düşüklüğün temel sebeplerinden biri aile ve iş yaşamını uyumlaştırıcı faktörlerin yoksunluğudur. Kadın istihdam oranlarının yüksek olduğu gelişmiş ülkelerde kadınların esnek çalışma biçimleri sayesinde küçük yaş grubu çocukları olsa bile işgücü piyasasına yüksek oranlarda dahil olduğu görülmektedir. Ülkemizde ise part-time çalışma ve ev eksenli çalışma; esnek çalışma biçimlerinin en bilinen örnekleridir. Ancak esneklik kavramı tek başına yeterli olamamakta, güvence kavramıyla bir araya getirilmediği sürece kayıt dışı istihdamı arttırma tehlikesi de bulunmaktadır.

Aktif denetim gerektiren iş piyasası esneklik uygulamaları ile bakım yükümlülüğü altındaki kadının, işgücü piyasasına dahil edilebilmesi sağlanabilir. Ayrıca doğum izni ve babalık izninin yanı sıra anne ve babaların eşit olarak kullanabilecekleri ebeveyn izni ile kısmi çalışma süreleri düzenlemiştir. Ancak dünyada bu izinler genellikle babalar tarafından gelir kaybı olarak görülmekte, bu nedenle izinlerin tamamına yakını yine kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Yarı zamanlı çalışma koşullarında da kadınlar arta kalan yarı zamanda çocuk bakımını üstlenmek adına okul öncesi eğitim kurumuna ya da özel bakıma başvurmak zorunda kalmakta bu durum ise yetersiz okul öncesi eğitim sorununa dikkatleri çekmektedir.

Kadın işgücü katılım oranlarındaki artışı teşvik edecek bir diğer önemli unsur eğitimidir. Alınan eğitim seviyesiyle doğru orantılı olarak ücret ve terfi olanağı yükselmekte, işgücü piyasası dışında kalmanın fırsat maliyeti daha yüksek olacağından işgücü piyasasına katılmayı tercih etmektedir. Ancak kadın işgücüne katılımının arttırılarak, ekonomik büyüme içerisinde gerekli rolü üstlenebilmesi için her şeyden önce toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bilincin sağlanması gerekmektedir. Yanı sıra nitelikli işgücü oluşturabilmek adına kadınların eğitime teşvik edilmesi, eğitime cinsiyet temelli farklar gözetilmeden eşit şartlar altında ulaşılabilmesi sağlanmalıdır. Bakım yükümlülüğünün hafifletilmesi adına getirilen esneklik koşullarının güvence ile birleştirilmesi, kamu hizmeti olarak uygun ücretlerle kreş ve anaokulu gibi bakım imkânlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Ö., & Memiş, E. (2011). Feminist İktisat. *Fe Dergi*(2), 1-3.
- Alptekin, V., & Kasa, H. (2016). Türkiye’de Kadın İşgücünün Büyümeye Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*.
- Aydın, F. (2011). Kadın İstihdamının Rekabet Gücü ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye İle Rekabet Gücü En Yüksek Ülkelerin Karşılaştırılması. *Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi*.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2009). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı:Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi .
- Berber, M., & Eser, B. (2008). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke Ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz. “İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi.
- Betam. (2010, 03 05). Türkiye’de Kadınlar Çalışma Yaşamına Uzak. *Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi*.

- Büyükcoşkun, S. (2014). Kadın İstihdamının Doğurduğu Sosyal Politika Sorunları: Anne-Dışı Bakım Sorunu ve Türkiye'nin Kadın İstihdam Politikası, Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Demircan, E. (2012). İstihdam ve İşgücü Piyasası Raporu. Karacadağ Kalkınma Ajansı.
- Doğrul, G. (2007). Kentsel Alanlarda Kadın İşgücü Arzının Belirleyicileri ve Kadın İşgücü Arzının Ücret Yapısı Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. Dumlupınar Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Dollar, D., & Gatti, R. (1999). Gender Inequality, Income, and Growth: Are Good Times Good for Women? Policy Research Report On Gender And Development Working Paper Series.
- Eser, K., & Gökmen, Ç. (2009). Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi Ve Türkiye Üzerine Gözlemler. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 41-56.
- Er, Ş. (2012). Women Indicators Of Economic Growth: A Panel Data Approach. The Economic Research Guardian, 27-42.
- Günsoy, G., & Özsoy, C. (2012). Türkiye’de Kadın İşgücü, Eğitim ve Büyüme İlişkisinin VAR Analizi. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 49(568), 21-40.
- Güriş, S., & Çağlayan, E. (2013). Ekonometri Temel Kavramlar. İstanbul: DER Yayınları.
- ILO. (2016). Woman at Work, Trends 2016.
- İnce, M. (2011). The Role of Female Education in Economic Development: A Case For Turkey . Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 227-238.
- Karabıyık, İ. (2012). Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, XXXII(I), s. 231-260.
- Klasen, S. (2000). Does Gender Inequality Reduce Growth and Development? Evidence from CrossCountry Regressions. Sonderforschungsbereich 386: Analyse Diskreter Strukturen Discussion
- Klasen, S., & Lamanna, F. (2009). The Impact Of Gender Inequality In Education And Employment On Economic Growth: New Evidence For A Panel Of Countries. Feminist Economics, 91–132.
- Korkmaz, M., & Dilbaz-Alacahan, N. (2013). Türkiye’de Formel Piyasaya Yönelmede Kadın İşgücü Arzı ve GSYH Etkileri: Ampirik Bir Çalışma. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 887-900.

- Korkmaz, M., Alacahan, N., Cesim, D., Yücel, A., & Aras, G. (2013). Türkiye'de Kadın İstihdamının Amerika Birleşik Devletlerindeki Kadın İstihdamı İle Karşılaştırılması. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 1845-186.
- Kümbetoğlu, B., User, İ., & Akpınar, A. (2015). Gıda, Tekstil, ve Hizmet Sektöründe Kayıtdışı Çalışan Kadın İşçiler. A. MAKAL, & G. TOKSÖZ (Dü) içinde, Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emegi (s. 255-298). İmge Kitabevi.
- Lechman, E., & Kaur, H. (2015). Economic Growth and Female Labour Force Participation Verifying the U- Feminization Hypothesis. New Evidence For 162 Countries Over The Period 1990-2012. *Economics and Sociology*, 246-257.
- Luci, A. (2009). Female labour market participation and economic growth. *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 97-108.
- Maliye Bakanlığı. (2013). Yıllık Ekonomik Rapor.
- Maliye Bakanlığı. (2014). Yıllık Ekonomik Rapor.
- Maliye Bakanlığı. (2015). Yıllık Ekonomik Rapor.
- Maliye Bakanlığı. (2016). Yıllık Ekonomik Rapor.
- MEB. (2016). Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2015/'16.
- Özdemir, Z., Yalman, İ., & Bayrakdar, S. (2012). Kadın İstihdamı ve Ekonomik Kalkınma: Geçiş Ekonomileri. *International Conference On Eurasian Economies*, 115-122.
- Özkan, B., & Özkan, G. (2010). Kadın Çalışanlara Yönelik Ücret Ayrımcılığı ve Kadın Ücretlerinin Belirleyicilerine Yönelik Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 91-104.
- Rittersberger, H. T., & Kalaycıoğlu, S. (2012). Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları. S. DEDEOĞLU, & A. ELVEREN (Dü) içinde, Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın (s. 301-327). İletişim Yayınları.
- Seguno, S. (2000). Gender Inequality and Economic Growth: A Cross- Country Analysis. *World Development*, 1211-1230.
- Tansel, A. (2002, Mayıs). İktisadi Kalkınma ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Türkiye'den Zaman Serisi Kanıtları ve İllere Göre Yatay Kesit Kestirimleri. *ERC Working Papers in Economics*, 131.
- Tansel, A. (2012). 2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: İşgücü Piyasasına Bakış. TÜSİAD ve UNFPA.

Toksöz, G. (2011). Kalkınmada Kadın Emeği. Varlık Yayınları.

TÜİK. (2017). İstatistiklerle Kadın, 2016.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). TÜİK: www.tuik.gov.tr adresinden alındı